

PIOTR FIUK*

CZY ODBUDOWANE STARE MIASTO W SZCZECINIE MOŻE STAĆ SIĘ KULTUROWYM CENTRUM MIASTA W XXI WIEKU?

IS IT POSSIBLE FOR THE REBUILT OLD TOWN IN SZCZECIN TO BECOME A CULTURAL CENTRE OF THE CITY IN THE 21ST CENTURY?

Streszczenie

Dzielnice staromiejskie, pełniące od wieków funkcję centrów miast, poddawane są współcześnie procesom transformacji, dostosowującym ich strukturę do współczesnych potrzeb i wymagań użytkowych. We współczesnych miastach pełnią często rolę „popołudniowych” centrów z lokalami gastronomicznymi, obiektami kultury i sztuki. Szczecińskie Stare Miasto otrzymuje w nadodrzańskiej części właściwą skalę i charakter przestrzenny. Dokonywane przekształcenia średniowiecznego zespołu mogą prowadzić do przywrócenia w jego granicach funkcji centrum – przede wszystkim kulturowego centrum czterystutysięcznej aglomeracji.

Słowa kluczowe: odbudowa starych miast, architektura, kultura

Abstract

Old town quarters that have for centuries served as city centres are being subject nowadays to transformation processes adjusting their structure to modern needs and practical requirements. Within modern cities they often function as "afternoon" centres with eating places, cultural establishments and objects of art. The city part of The Old Town of Szczecin situated by the river Odra is being given a proper scale and spatial character. The transformations of the medieval complex may lead to the reestablishment of the city centre functions within its borders; especially cultural centre of an urbanized area with four hundred thousand inhabitants.

Keywords: rebuilding old towns, architecture, culture

* Dr inż. arch. Piotr Fiuk, Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego, Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Szczecińska.

Atrakcyjność i szczególną rangę dzielnic staromiejskich w strukturze współczesnych aglomeracji tworzy bardzo wiele elementów. Często postrzegane są one przez pamięć o ważnych wydarzeniach historycznych, jakie miały miejsce w ich obrębie. Wiele miast rozslawionych zostało przez zamieszkujące je ważne osobowości (nawet jeżeli czasem były to zaledwie krótkie epizody w ich bogatych biografjach). Niejednokrotnie powstanie wielkich dzieł naukowych i artystycznych wiąże się w powszechnej świadomości z konkretnymi miastami. Szczególną pozycję w historii i dziejach sztuki posiadają najznakomitsze pomniki architektury, rzeźby, malarstwa związane z poszczególnymi miastami. Także o ruchomych skarbach kultury pamięta się w kontekście miejsca, w którym powstały lub gdzie unikalne warunki przyczyniły się do ich artystycznej i duchowej inspiracji. W historycznych miastach rozplanowano znakomite założenia urbanistyczne, wzbogacone o cenne obiekty architektury. Z pewnymi miastami związany jest szczególnie rodzaj społecznej pamięci – nasyconej emocjami i wywołującej wzruszenie w kolejnych pokoleniach jego mieszkańców.

Historyczne dzielnice są jednak przede wszystkim złożonym organizmem, w którym – niezależnie od tradycji miejsca, wartości artystycznej wypełniających go obiektów kultury, emocji wywołanych szczególnymi wydarzeniami, sławy mieszkających tu i tworzących ważnych postaci – przez stulecia mieszkały tysiące osób, a kolejne pokolenia brały udział w skomplikowanym procesie rozwoju gospodarki, przemysłu, rzemiosła, handlu, usług, kultury, edukacji, transportu i funkcji mieszkaniowej. Główną rolą miast było kształtowanie przez stulecia kolejnych etapów rozwoju cywilizacyjnego. Niezwykle złożony proces doprowadził współcześnie do nadmiernego rozwoju wielu organizmów miejskich¹. Historyczne dzielnice nie pełnią już od wielu lat roli kupieckiego centrum, także funkcja mieszkaniowa nie dominuje w ich układzie. Stały się miejscem o szczególnych wartościach. Na ich obszarze tradycja i dziedzictwo przeszłości wiążą się z lokalizacją muzeów, galerii, obiektów kultury, sztuki; często w sąsiedztwie utworzono siedziby współpracujących z nimi instytucji administracyjnych i edukacyjnych. Krajobraz i przestrzeń starych dzielnic posiada wyjątkowy klimat i nastrój, obszar ten jest bardzo atrakcyjnym miejscem dla lokalizowania siedzib firm, pracowni, biur; funkcje komercyjne zyskują na prestiżu, sąsiadując z zabytkową architekturą. Również nowa zabudowa mieszkaniowa pojawia się w dzielnicach staromiejskich: w zachowanych zaniedbanych układach powstaje w ramach programów rewitalizacyjnych, nieodbudowane po wojnie zespoły staromiejskie poddawane są procesowi uzupełnień i przywracania odpowiedniego kształtu przestrzennego (zazwyczaj z wprowadzaniem funkcji mieszkaniowej). W miastach bogatych i zachowanych we właściwym stanie poszukuje się nawet niewielkich fragmentów, nieomal szczelin, których zabudowa wymaga – co prawda – poniesienia dużych nakładów, ale taka lokalizacja pozwala na stworzenie interesującej architektury z atrakcyjnymi mieszkaniami – ekskluzywnymi apartamentami (znane są przykłady niepowtarzalnych rozwiązań, wykorzystujących zabytkowe sąsiedztwo do podkreślenia nowoczesności i wartości tych inwestycji)². Historyczne centra leżą na przecięciu dawnych szlaków handlowych (obecnie ważnych osi komunikacyjnych), są dobrze skomunikowane z innymi dzielnicami organizmu miejskiego.

Wartościami staromiejskich zespołów jest ich pozycja centrum duchowego i kulturowego, historia i tradycja, podkreślone zabytkami i pomnikami przeszłości. Właśnie w centrum staromiejskich obszarów skupiają się osie tras spacerowych mieszkańców i turystów, tutaj zlokalizowane są obiekty o najatrakcyjniejszych funkcjach kulturalnych, turystycznych, rekreacyjnych i rozrywkowych (w zakresie niewymagającym wielkich przestrzeni i kubatur, które realizowane są np. na obszarach podmiejskich). Koncentracja funkcji kulturalnych i lokalizacja prestiżowych obiektów dopełniana jest wprowadzaniem obiektów handlowych i usługowych, tutaj powstają liczne lokale gastronomiczne. W „sercu” zabytkowych miast powstaje strefa elitarnego kultury i wyszukanych funkcji, których nagromadzenie czyni z tego miejsca szczególne centrum miast i aglomeracji.

Zabytkowe miasta zachowały do naszych czasów swoją historyczną strukturę w różnym stopniu. Można zaryzykować twierdzenie – bardzo upraszczając złożoną problematykę – że im bardziej zatarty został zabytkowy charakter dawnych miast, tym mniejszą pełnią one obecnie rolę „kulturalną” i emocjo-

nalną. Najsłynniejsze miasta kontynentu znane są m.in. ze swoich zabytkowych dzielnic, których centrotwórcza rola nie zakłóciła ich rozwoju. Zabytkowe „serce” postrzegane jest jako rodzaj symbolicznego źródła, z którego wywodzi się nowoczesna struktura współczesnego miasta. Centrotwórcza rola uruchomiła proces unowocześnienia historycznego centrum, które (niezależnie od rozwoju późniejszych dzielnic i osiedli, powstałych wokół niego) przejmuje coraz bardziej złożoną rolę wielofunkcyjnego obszaru o najatrakcyjniejszych walorach.

Stare Miasto w Szczecinie jest przykładem historycznego ośrodka, który został pozbawiony swojego centrum po 1945 r. Realizacja koncepcji stworzenia na zniszczonym obszarze staromiejskim osiedla wielorodzinnego z usługami i towarzyszącego mu rozbudowanego programu, podporządkowanego funkcji mieszkaniowej – jak szkoły, przedszkola, żłobki, obiekty służby zdrowia – zachwiała równowagę miejskiej struktury. Kilkusetletnie miasto straciło najważniejszy element swojego wielowiekowego rozwoju i ewolucji lokalnej architektury³. Zatarta została granica pomiędzy XIX-wiecznym śródmieściem i średniowiecznym centrum. Tradycyjna rola starówki, gromadzącej popołudniami mieszkańców i turystów, w Szczecinie istnieje w skromniej postaci⁴.

Odwroćcie tego procesu nastąpiło po 1989 r. i związane jest przede wszystkim z przywróceniem warunków dla rozwoju działalności wolnorynkowej i powrotem do dobrodziejstwa prywatnej własności; możliwości tych pozbawiona była realizacja powojennej zabudowy Starego Miasta (od końca lat 50. do siódmego dziesięciolecia ub. wieku). Centralna rola staromiejskiego obszaru nie jest na obecnym etapie możliwa do stworzenia z wielu względów, m.in. z powodu skali powojennej struktury zabudowy, istniejących układów komunikacyjnych, braku ciągłości i kilkudziesięcioletniego przerwania tradycji istnienia tutaj miastotwórczych funkcji. Obecnie nie planuje się wprowadzenia na tym obszarze radykalniejszych zmian. Zapewne nastąpią, o ich konieczności coraz częściej się pisze i mówi na otwartych spotkaniach. Nie został jeszcze jednak uruchomiony w świadomości społecznej proces konieczności wprowadzenia zmian i wykreowania ideowych perspektyw dla opłacalności nowych inwestycji, które objęłyby najcenniejszy obszar miasta – aspirującego do miana aglomeracji i centrum szczecińskiego obszaru metropolitalnego. Większą część staromiejskiego zespołu zajmuje wielorodzinne osiedle, bazujące na „blokowym układzie urbanistycznym” (często z mieszkaniami na parterze budynków, które przed 1945 r. były promenadami handlowo-usługowego centrum miasta).

Cmentarnym miejscem Starego Miasta w Szczecinie jest obszar podzamecza, które od początku lat 90. ubiegłego wieku powoli i z trudnościami powstaje w ramach koncepcji przywrócenia charakteru, skali i wartości krajobrazowo-przestrzennych zabytkowej nadodrzańskiej dzielnicy, posiadającej średniowieczną metrykę. Odbudowane kamienice mają przede wszystkim funkcję handlowo-usługową w przyziemnych, a biura i mieszkania znajdują się na wyższych kondygnacjach⁵. Powstały też galerie sztuki i liczne lokale gastronomiczne, które popołudniami, wieczorami i w wolne dni często zapełniają się gwarnym tłumem (głównie studentów i młodzieży). Powstała już tradycja tego miejsca, mieszkańców i nielicznych turystów przyciąga swoją historią i „staromiejskim” klimatem (Szczecin nie należy do najbardziej rozwiniętych ośrodków pod względem turystycznym, na co bez wątplenia wpływ ma niezachowanie zabytkowej zabudowy na obszarze średniowiecznego miasta).

Na obszarze Starego Miasta lokalizowane są główne muzea, zabytkowe obiekty kultury religijnej, galerie, pracownie, instytucje kultury, szkoły i uczelnie artystyczne i in., które – przy koniecznej transformacji zabytkowego zespołu i przyszłym właściwym uformowaniu jego struktury – mogą stać się elementami współtworzącymi kulturowe centrum Szczecina. Na styku z historycznym centrum powstanie okazały gmach filharmonii, projektowany przez młodych barcelońskich architektów.

Dla obszaru staromiejskiego opracowywane są projekty realizacyjne, koncepcje studialne i ideowe, dyplomy i projekty studenckie, zajmujące się przekształceniami staromiejskiego układu w nowoczesny zespół z siedzibami instytucji o artystycznym profilu, placówek muzealnych, kin, teatrów, opery, klubów muzycznych, szkół baletowych i tańca, siedzib stowarzyszeń twórczych, laboratoriów i warsztatów sztuki oraz innych obiektów kultury o skromniejszym programie. Wynikające z tych rozwiązań przemyślenia

i wnioski pozwalają założyć perspektywiczną realność tego kierunku przekształceń i transformacji najstarszej części miasta.

Przypisy

- ¹ Problemem wielu ośrodków (przede wszystkim w krajach Trzeciego Świata) jest nagłe kurczenie się zasobów miast i katastrofalne zahamowanie ich rozwoju gospodarczego, przy jednoczesnym niepohamowanym napływie rzesz ubogich mieszkańców, szukających w wielkich organizmach szansy na poprawę swojej złej sytuacji. Zagadnieniu temu poświęcone było 10. Biennale Architektury w Wenecji w 2006 r. Autor, wraz z Anną Hołubowską, pisał o tych problemach w artykule: *10. Biennale Architektury w Wenecji 2006 – miasta, architektura i społeczeństwo. Oblicza miast współczesnego świata: idee, opinie, refleksje*, *Przestrzeń i Forma* 7/8 2007, s. 97-118.
- ² Odrębnym problemem wielu zabytkowych dzielnic jest konieczność sanacji i rewitalizacji dawnej zabudowy niespełniającej standardów i współczesnych wymagań użytkowych i technicznych.
- ³ Autor przygotowuje monografię pt.: *Transformacja zespołów staromiejskich w Polsce po 1945 roku*, która prezentuje złożoność procesów adaptacji i przekształceń zabytkowych zespołów po zniszczeniach wojennych. Praca omawia powojenną zabudowę Starego Miasta w Szczecinie.
- ⁴ Może to brzmieć nieprawdopodobnie, ale można spotkać w Szczecinie turystów, którzy z mapą przed oczami pytają, jak dojść na Stare Miasto – a właśnie znajdują się w jego centrum.
- ⁵ Szerzej o odbudowie podzamcza autor pisał w artykułach, które zostały wymienione w spisie literatury.

The appeal and special status of old town quarters within the structure of modern urbanized areas are being shaped by multiple factors. They are often being perceived from the angle of important historical events that have taken place within their limits. Many old towns were made famous by important people who have inhabited them even if only for a brief period. Often the origin of significant scientific and artistic works is commonly associated with certain cities that were the source of their artistic inspiration. Historical cities were based on brilliant urban planning concepts and enriched by precious architectural objects.

Yet despite the local historical tradition, artistic value of cultural objects, emotions connected with historical events and the glory of famous former inhabitants, historical quarters are above all complex organisms shaped by progressive generations that took part in the complicated process of developing the economy, industry, craft, commerce, services, culture, education, transportation and housing function of the place.

The most significant role the cities served through the ages was shaping the successive stages of civilizations advancement. An immensely complex process has led to the current situation of excessive development of many urban areas¹. Historical quarters no longer serve as the centres commerce. Their housing function has been significantly reduced as well. They have become places of special value hosting museums, galleries, art objects and the seats of administrative and educational institutions. The scenery and space of old town quarters form a special atmosphere that renders the place attractive for companies willing to locate their offices in an environment that would add prestige to their commercial activities. New buildings are also being set up in the old tow quarters as a part of city revival schemes. The old town complexes that have not been rebuilt after the Second World War are being supplemented and restored. Although the process is connected with significant financial outlays, in affluent cities even the smallest unoccupied spaces are being searched out and filled with interesting blocs of luxury apartments. Examples of unique architectural solutions utilizing the historic surroundings to emphasize the modernity

and value of such investments are widely known². The historical city centres are situated at the intersections of important communication routes and therefore well connected with other parts of the urban area.

Their position as cultural and spiritual centres, the history and tradition give the old town quarters their special significance. The centres of old town areas are favourite stroll destinations for the city inhabitants and tourists alike. The concentration of cultural functions and the location of prestigious objects are complemented by the introduction of shopping and service objects as well as eating places.

The historical structure of old towns has been preserved to different degrees. It may be said, with significant simplification, that the more the historical character of the complex has been effaced, the lesser is the cultural and emotional role served by the quarter. The most famous cities of the continent are widely known for their historical quarters, the centre-creating role of which did not impede their development. The historical heart of the city is perceived as a kind of symbolic source, from which stems the modern structure of contemporary city.

The Old Town of Szczecin is an example of a historical complex that was deprived of its centre after 1945. The implementation of the concept of setting up a multi-family estate with accompanying facilities subject to the housing function within the old town area disturbed the balance of the urban structure. That is how a city with a few hundred thousand inhabitants lost the most important element of its centuries-old development³. The border between a 19th century downtown and a medieval historical centre became blurred. The traditional role of the old town serving as an afternoon gathering place for the local inhabitants and tourists is significantly limited in Szczecin⁴.

The reversal of the process took place after 1989 and is predominantly connected with the restoration of a free-market economy and private property. The central role of the complex is at present impossible to recreate due to among others the scale of after-war building developments, the existing transportation system, the lack of continuity and a few-decade-long absence of city-creating functions. However changes will probably eventually take place. But the necessity of change and creating perspectives for new investments in the most precious part of the city aspiring to become a metropolis is not yet widely understood by the public. The most part of the old town complex is occupied by a multi-family estate based on a "bloc urban plan".

The central place of the Old Town of Szczecin is formed by the buildings situated in the area by the castle that are being slowly set up since the beginning of the 1990s and are based on the concept of recreating the character, scale and spatial-landscape values of the quarter by the river Odra with medieval metrics. The rebuilt tenements serve a predominantly commercial and service function in their ground floors. Higher storeys are occupied by offices and flats⁵. There are also art galleries and numerous eating places that are visited by significant numbers of people in the afternoons, evenings and during weekends. A local tradition of the place has already developed and it attracts city inhabitants and the few tourists that come to Szczecin. The lack of historical medieval old town buildings undeniably renders Szczecin less attractive as a tourist destination. Within the Old town limits there are the main museums, historical places of worship, galleries, ateliers, cultural institutions, schools, artistic and other colleges, which after a necessary transformation of the complex could become the elements forming the cultural centre of Szczecin. At the border of the historical centre limits an impressive concert hall designed by young architects from Barcelona will be built.

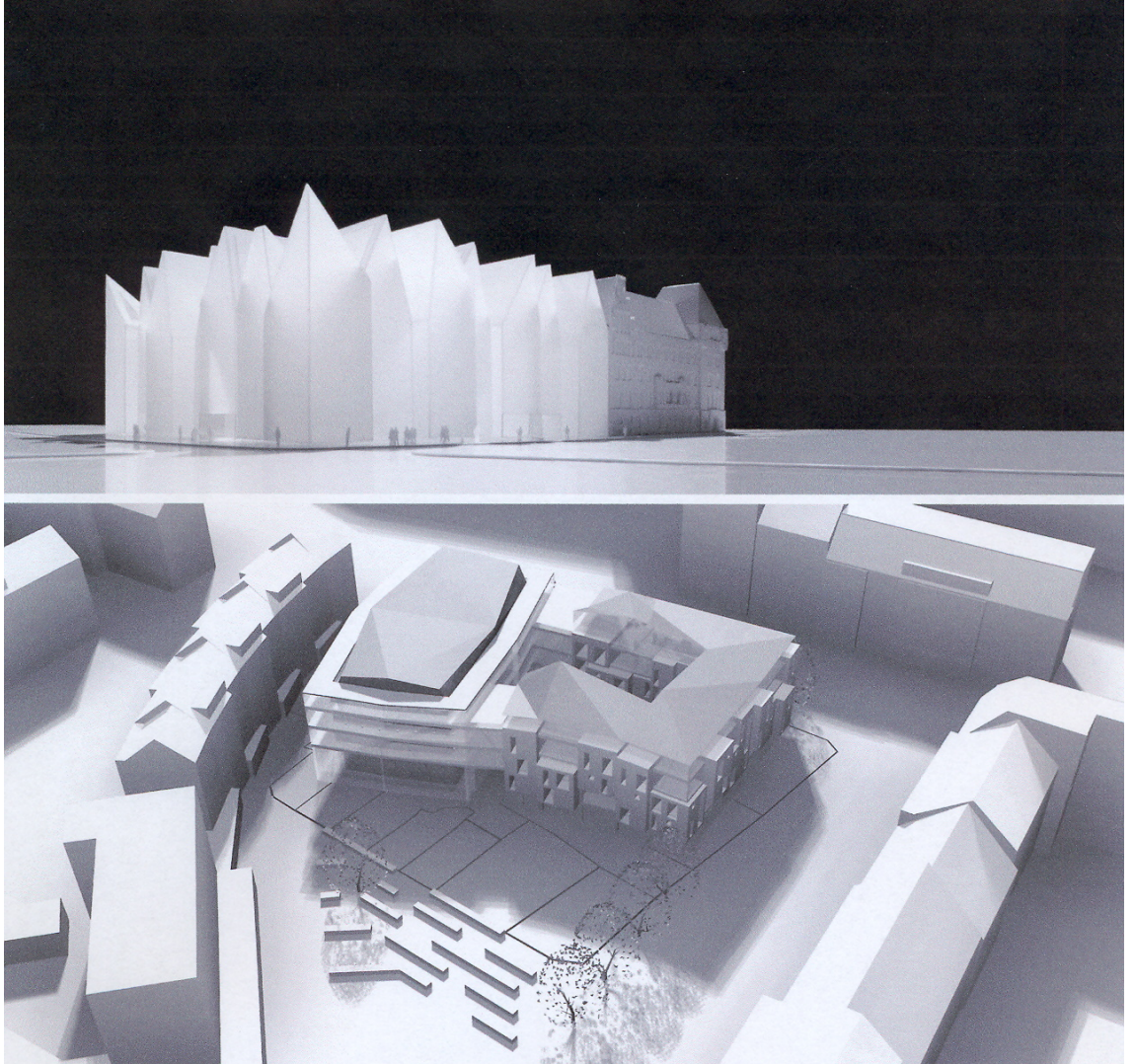
Multiple designs, concepts, student diplomas and projects are being drawn up regarding the transformation of the old town into a modern complex hosting the seats of artistic institutions, museums, cinemas, theatre, an opera building, music clubs, dance and ballet schools, the seats of creative societies, art laboratories and workshops, as well as other cultural objects with a less impressive programme. The proposed solutions give the right to assume that the prospective direction of the transformation of the oldest part of the city is possible to implement.

Endnotes

- ¹ The problem of many urban areas, especially in the Third World, is the rapid shrinking of city resources and a disastrous inhibition of their economic development combined with an uncontrollable influx of masses of impoverished people seeking a chance to improve their predicament in the large cities. The 10th Biennale of Architecture in Venice in 2006 was devoted to the issue. The author, together with Anna Hołubowska, addressed the topic in an article entitled *The 10th Biennale of Architecture in Venice 2006 – cities, architecture and society. Faces of the cities of the modern world: ideas, opinions, thoughts*, Space and Form 7/8 2007, p. 97-118.
- ² Another problem of many historical quarters is the necessity of reform and revival of the old buildings that do not meet the standards as well as modern functional and technical requirements.
- ³ The author is preparing a monograph entitled *Transformation of old-town complexes in Poland after 1945*, which presents the complexity of adaptation and transformation processes of historical complexes after the war damage. The work discusses the post-war building developments in the Old Town in Szczecin.
- ⁴ It may sound incredible, but it is not unusual in Szczecin to meet tourist pouring over a map and asking how to get to the Old Town, when they are actually standing in its centre.
- ⁵ The issue of the rebuilding of the caste area was discussed in greater detail in the articles listed in the bibliography section.

Bibliografia – Bibliography

- [1] Fiuk P., *Problem autentyczności w odbudowie szczecińskiego Podzamcza – kwartał XII, kamienica Kurza Stopka 3/4*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Tożsamość miasta odbudowanego – autentyczność – integralność – kontynuacja”, Gdańsk 2000.
- [2] Fiuk P., *Próba zastosowania rzemiosła tradycyjnego w odbudowie Starego Miasta w Szczecinie – kamienica Nowy Rynek 6*, Konferencja Międzynarodowa „Rzemiosło tradycyjne w architekturze XXI w.”, Traditional Craft In 21st Century Architecture, Szczecin 2005.
- [3] Fiuk P., *Stare miasto w Szczecinie. Nowa kamienica – Nowy Rynek 6*, Przestrzeń i Forma 4/2006, Szczecin.
- [4] Fiuk P., *Archetyp kamienicy staromiejskiej – współczesna forma domu mieszczańskiego*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Definiowanie przestrzeni architektonicznej. Architektoniczne tworzywo”, Czasopismo Techniczne, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2006.
- [5] Fiuk P., *Tożsamość i odnowa krajobrazu staromiejskiego w Szczecinie*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa ULAR 2 „Tożsamość miejsca a dobie globalizacji. Odnowa krajobrazu miejskiego”, Politechnika Śląska, Gliwice 2006.
- [6] Fiuk P., *Próba poszukiwania piękna w formie współczesnych kamienic staromiejskich*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Definiowanie przestrzeni architektonicznej. Co z tym pięknem architektury współczesnej?”, Czasopismo Techniczne z. 13/2007, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2007.
- [7] Fiuk P., *Transformacja zespołów staromiejskich w Polsce po 1945 roku*, Szczecin 2008.

II. 1. Filharmonia w Szczecinie, proj. Estudio Barozzi Veiga z Barcelony, 2007. Koncepcja ideowa Akademii Muzycznej na placu Orła Białego w Szczecinie, proj. Anna Patalan, 2007

III. 1. The Concert Hall in Szczecin, designed by Estudio Barozzi Veiga from Barcelona, 2007. The schematic concept of the Academy of Music by the Orła Białego Square in Szczecin, designed by Anna Patalan, 2007